

De Nederlandsche Mieren en haar Gasten

Mijn eerste kennismaking met het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg dateert uit de tweede helft van de vijftiger jaren. Ik was reeds als jongen zeer geïnteresseerd in de natuur; met name klein gedierte mocht zich in mijn belangstelling verheugen. Het is dan ook niet toevallig dat ik op zekere dag het boek 'De Nederlandsche Mieren en haar Gasten' van Pater H. Schmitz S.J. uit de boekenkast van mijn vader leende. Een leen die overigens tot op de dag van vandaag voortduurt. Dit boek verscheen op 16 april 1916, oorspronkelijk als het Jaarboek 1915 van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Dat dit boek nog lang geleverd kon worden tonen de advertenties die ononderbroken van januari 1924 tot september 1942 de achterkant van het Natuurhistorisch Maandblad sierden (de eerste en de laatste advertentie vindt U nu nogmaals afgedrukt op de binnenzijde van de achteromslag).

Dat ik in mijn jeugd reeds van dit boek genoot wordt begrijpelijk bij het lezen van een in het Maandblad van mei-juni 1916 overgenomen boekbespreking van Dr. A.C. Oudemans in De Levende Natuur. Deze beschrijft het boek onder meer als 'een heerlijk boek voor jongens'. Meisjes werden in die dagen kennelijk geacht zich met andere zaken bezig te houden.

De stap van het verleden van het Genootschap naar het heden is tevens ook de stap van Pater Schmitz naar Prof. Dr. J.K.A. van Boven. Beiden waren actief bij het Genootschap betrokken. Pater Schmitz was onder meer van 1924 tot 1932 hoofdredacteur van het Natuurhistorisch Maandblad en Prof. van Boven was onder meer van 1967 tot 1973 voorzitter van het Genootschap. Beiden hielden zich, en Prof. van Boven doet dat nog, bezig met mieren. Bij Prof. van Boven resulteerde dat onder andere in een uitgebreide mierenverzameling. Het is deze collectie, die tijdens de juni-bijeenkomst van de Kring Maastricht (zie het verslag hieronder) overgedragen werd aan de Gemeente Maastricht. Hierdoor is het Natuurhistorisch Museum Maastricht, opnieuw, in het bezit gekomen van een zeer belangrijke mierenverzameling.

Voor zijn verdiensten is aan Prof. van Boven op 22 juni j.l. een koninklijke onderscheiding uitgereikt. Ik stel er prijs op om hem vanaf deze plaats met dit blijk van waardering geluk te wensen.

A.J. Lever

Verslagen van de maandelijkse bijeenkomsten

Te Maastricht op 3 mei

Deze avond was er weer volop de gelegenheid voor de leden om mededelingen te doen en naturalia te tonen. De voorzitter, dr. Lever, beet het spits af door de linksgewonden Tuinslak (*Cepaea hortensis*) te tonen die hij in 1981 vond langs een holle weg op de Louwberg bij Maastricht (zie Natuurhist. Maandbl. 71 (12): 207-211). Spreker vond de slak geheel toevallig tijdens een wandeling maar doordat hij zich reeds een groot aantal jaren in slakken verdiept viel deze "verkeerd om" gewonden Tuinslak hem direct op. Deze bijzondere vondst kon echter pas nu worden getoond aangezien het dier nog geruime tijd in een terrarium in leven is gehouden.

E. Maassen meldde de waarneming hedenmiddag van een mannetje van de Bruine kiekendief bij de Dousberg te Maastricht.

De heer A. van Heurn toonde een serie Huismussen met een bijzondere keel- en borstkleur: bij de mannetjes bleken er bruine veertjes voor te ko-

men tussen de normale zwarte. Voor zover de heer Van Heurn op dat moment bekend was, is maar één maal eerder een dergelijke kleurafwijking in Nederland verzameld; deze door P. Hens verzamelde en als "vrij zeldzame" kleurafwijking bestempelde vondst bevindt zich in de collectie van het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie te Leiden. De heer Van Heurn zegde toe, zodra hij meer informatie had verzameld en nagetrokken, hierover een uitgebreidere mededeling te doen in dit tijdschrift. Leden werden echter alvast opgeroepen om ook dood gevonden Huismussen te verzamelen teneinde te kunnen nagaan of deze kleurafwijking nog vaker kan worden vastgesteld.

De heer P. Vossen wees op een wat grotere doortrek van Regenwulpen dan normaal het geval is en vroeg zich af of dit ook andere leden was opgevallen.

De heer M. Vossen toonde een door een van de leden van de Spinnenwerkgroep, de heer J. Bosselaers, vervaardigde "spinnenposter" waar-

op een negental soorten spinnen is afgebeeld. Een deel van deze poster sierde het omslag van het vorige Maandblad.

De heer J. Nobben toonde een huisje van een Wijngaardslak dat hij bij Ubachsberg had aangetroffen. In het huisje was een bijensoort van het geslacht *Osmia* gevestigd.

De heer Gijtenbeek meldde enkele waarnemingen van Koninginnepages bij Lichtenberg op 30 april en vroeg zich af of dit niet een tamelijk vroege waarneming was. Er waren meer vroege waarnemingen bekend waarvan die van de heer Kemp op 5 april enige jaren geleden de vroegste was.

De heer Twisk gaf een korte uiteenzetting over het inventariseren van vleermuizen met behulp van zogenoemde "batdetectors", apparatuur waar mee het voor ons onhoorbare geluid van vleermuizen hoorbaar kan worden gemaakt. Zoals bekend heeft het Genootschap dankzij een subsidie door de provinciale en rijksoverheid in het kader van werkzaamheden ten behoeve van het proefgebied nationaal land-

Professor dr. J.K.A. Van Boven overhandigt burgemeester Baeten de eerste en laatste kaart uit het kaartstelsel bij de collectie droge mieren. Foto: D. Th. de Graaf.

De voorzitter van Kring Maastricht dr. A.J. Lever biedt professor Van Boven als blijk van erkentelijkheid het boek "De Sint Pietersberg" aan. Foto: D. Th. de Graaf.

schap Mergelland enkele van deze batdetectors kunnen aanschaffen. De zoogdierenwerkgroep is momenteel druk doende deze apparatuur te testen en is inmiddels een aantal inventarisaties, o.a. in het Savelsbos, gestart. De secretaris van de werkgroep zou graag meldingen ontvangen van vleermuiswaarnemingen teneinde met de detectors aantallen en mogelijk de soorten beter te kunnen vaststellen.

De heer Damen wees erop dat er gedurende enkele weken circa 60 Tafel-eenden te zien waren bij de Oude Vis-sersmaas. Ook enkele andere leden waren de op deze plaats nauwelijks te verwachten eenden al opgevallen. De heer Den Boer zette in het kort uiteen welke bijdrage de heer Blink en hij tot nu toe konden leveren aan het zogenoemde Maasproject van de Plantenstudiegroep. De Maasoevers van Maastricht tot voorbij Eijdsen zijn nu zo goed als volledig geïnventariseerd op kilometerhok basis. Spreker noemde een groot aantal vondsten waarvan die van de Gele anemoon even zuid van Ternaaien in België het meest opviel: deze doorgaans in onze hellingbossen voorkomende soort werd hier aangetroffen op een geheel onbebost dijkdeel.

Vervolgens konden de aanwezigen nog genieten van enkele bijzondere video-opnames van het gedrag van enkele spinnesoorten waarna de heer

M. Vossen nog een korte door fraaie dia's geïllustreerde uiteenzetting gaf over de in onze omgeving voorkomende groepen spinnen.

Laat in de avond kon de voorzitter terugblikken op een gevarieerde avond waaraan vrijwel alle leden een bijdrage hadden geleverd door mededelingen te doen of naturalia te tonen of deel te nemen aan de discussies naar aanleiding daarvan.

Te Maastricht op 7 juni

Deze druk bezochte avond stond geheel in het teken van de schenking van een collectie "droge mieren" door prof. dr. J.K.A. van Boven aan de gemeente Maastricht.

Nadat de voorzitter van Kring Maastricht de aanwezigen, waaronder burgemeester A. Baeten en wethouder mevr. P. Lazar-Schilthuis, welkom had geheten richtte hij zich in het bijzonder tot prof. Van Boven die hij met name welkom "thuis in het Genootschap" heette. Daarna kreeg dr. M.J.M. Bless, directeur van het Natuurhistorisch Museum Maastricht, het woord voor een korte toelichting op het werk van prof. Van Boven. Vervolgens gaf dr. A.J. Lever het woord aan prof. Van Boven, die zijn schenking toelichtte. Daarna nam de burgemeester van Maastricht, mr. A. Baeten de schenking officieel in ont-

vangst. Uiteraard kon de schenking niet letterlijk overhandigd worden, daarvoor is de collectie te omvangrijk en ook te waardevol. Prof. Van Boven overhandigde de burgemeester dan ook de eerste en laatste kaart uit het bijbehorende kaartstelsel.

Tijdens zijn dankwoord kon mr. Baeten aankondigen dat prof. Van Boven later deze maand door de Nederlandse ambassadeur in België, de heer Van der Klaauw, een koninklijke onderscheiding zou worden overhandigd als nationaal blijk van waardering voor de schenking van zijn internationaal vermaarde collectie aan de gemeente Maastricht. Door deze schenking bezit het Natuurhistorisch Museum Maastricht nu een van de belangrijkste collecties mieren, die nu naast de collectie Wasmann ook de hier bedoelde collectie Van Boven omvat. Als blijk van waardering van de zijde van de gemeente Maastricht ontving prof. Van Boven het stadsboek "Hospiti". Vervolgens was het woord aan dr. A. Mabelis die voor het Rijksinstituut voor Natuurbeheer te Leersum onderzoek verricht aan verspreiding en oecologie van mieren in Nederland. In een boeiend betoog liet spreker verschillende aspecten van het onderzoek aan mieren de revue passeren, een en ander geïllustreerd met behulp van dia's en film. Nadat mevrouw drs. F. Dingemans-Bakels, conservator entomologie aan het Museum, een toe-

lichting had gehouden op de elders in het Museum ingerichte tentoonstelling over mieren, gaf dr. Lever de aanwezigen gelegenheid de tentoonstelling te bezichtigen en deel te nemen aan een

door de gemeente Maastricht aangeboden receptie. Echter niet nadat hij alle aanwezigen had bedankt en daarbij prof. Van Boven als blijk van waardering van de zijde van "zijn" Genoot-

schap het onlangs verschenen en door overwegend leden van het Genootschap geschreven boek over de Sint Pietersberg had overhandigd.

Bramen determineren en verzamelen

A. van de Beek

Hoofdstraat 32, Valkenburg, Zuid-Holland

Op 10 juli 1982 werd in Zuid-Limburg een bramenexcursie gehouden, voorafgegaan door een inleiding op de avond tevoren in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Ik heb destijds toegezegd de belangrijkste punten van de inleiding en de gegevens van de excursie op papier te zetten voor een artikel. Deze belofte los ik bij dezen in. Als iemand zou opmerken, dat dat rijkelijk laat is, kan ik hem alleen maar gelijk geven. Door mijn drukke werkzaamheden duurde het langer dan ik ook zelf gehoopt had. Maar hopelijk kunnen de lezers er nu in het nieuwe seizoen hun winst mee doen.

Wat is een soort?

Om op een goede manier met het determineren van bramen bezig te zijn, is het nodig enig inzicht te hebben in de structuur van dit geslacht. Het grondprobleem is gelegen in de apomiktische voortplanting van de meeste Europese bramen. Apomiktische voortplanting wil zeggen, dat er geen echte bevruchting plaatsvindt, maar dat door het stuifmeel de eicel alleen wordt geïnduceerd tot celdeling. Pollenkorrel en eicel versmelten niet. De eicel gaat op zichzelf tot deling over. Het gevolg daarvan is, dat de nieuwe generatie alleen het genenmateriaal van de moeder heeft en dus daarvan een reproductie is. Uit het zaad van *Rubus caesius* groeit steeds weer een *Rubus caesius* op, ook al kwam het stuifmeel dat de celdeling induceerde van een andere soort. Het gevolg hiervan is, dat iedere genetische afwijking, die levensvatbaar is, zich in het nageslacht voortzet. Er treedt geen vermenging op, zodat er 'zuivere' lijnen ontstaan met vaste eigenschappen. Veranderingen door mutatie of zelfs knopmutatie kunnen zo leiden tot nieuwe vormen, die niet meer in genetische verbinding met de

stamvorm staan, ookal is er geen geografische distantie. Een niet onbelangrijk deel van de nieuwe 'soorten' ontstaat echter, doordat de meeste *Rubus*-soorten niet volstrekt apomiktisch zijn. Voor een deel levert kruisbestuiving echte hybriden. Meestal zijn deze steriel. Maar als dat niet absoluut het geval is, kan deze kruising zich voortplanten. In volgende generaties keert de apomixis meestal terug en daarmee ook de (ogenschijnlijke) vruchtbaarheid. Er is een tussenvorm ontstaan, die niet meer in staat is tot vrije uitwisseling van genen met de beide soorten waaruit hij ontstond en die zelf apomiktisch vruchtbaar zich vermeerderd als een min of meer duidelijk afgescheiden taxon. Uiteraard hoeft dit taxon fenotypisch niet het midden te houden tussen beide stamouders. Door combinatie van recessieve factoren kan hij opvallende kenmerken hebben die beide ouders missen, bijvoorbeeld bekliering.

Nu zijn er allerlei graden van apomixis bij *Rubus*. Sommige soorten zijn absoluut apomiktisch, zoals *Rubus caesius*. Andere soorten zijn het voor een groot percentage, zoals *R. gratus* Focke. Maar er zijn ook soorten, die normaal geslachtelijk vruchtbaar zijn, zoals de diploïede *R. inermis* Pourret en *R. canescens* DC. Deze laatste vor-

men dan ook vele hybriden, die tot hele reeksen nieuwe 'soorten' aanleiding geven. Het bovenstaande geldt trouwens alleen voor de moederplanten. Soorten die zelf geheel apomiktisch zijn, hebben vaak juist vruchtbaar stuifmeel, dat bij planten van andere soorten bevruchting kan veroorzaken, zodat dan een nieuwe hybride ontstaat. Zo komt uit het zaad van een caesius-plant altijd *R. caesius* op, maar zijn stuifmeel veroorzaakt vele bastaarden met andere moeders. Daarom zijn er vele caesius-hybriden, waaruit na stabilisatie de soorten van de *Corylifolii* ontstaan.

Het gevolg van dit alles is, dat er talloze in zichzelf afgesloten groepen van planten ontstaan, die zich apomiktisch vermenigvuldigen. Sommige groepen zijn goed omgrensd, andere hebben een harde kern, met een hele zwerm vormen eromheen. Sommige hebben duidelijke kenmerken, andere een reeks van kleine afwijkingen ten opzichte van hun naaste verwanten. Voortdurend ontstaan er nieuwe vormen, die hun kans proberen te grijpen. De één komt nooit verder dan één struik of één kloon van zich vegetatief vermeerderende struiken in hetzelfde bosje. De volgende weet de omgeving van een dorp te bevolken. En er zijn er die zich in half Europa of meer hebben gevestigd. Met name in bergdalen hebben de 'soorten' vaak een heel beperkt areaal. Elk dal heeft zijn eigen endemen, die onderling vaak weer verwant zijn.

Nu zijn er bij het beschrijven van bramen twee tendenzen waar te nemen. Net als in de rest van de botanie zijn er 'splitters' en 'lumpers'. Alleen